

שיעורים בפיקוח נפש והצלה
נתנאל אוירבך

שיעור ב: סדר קדימות במתן טיפול רפואי – א

א. הצגת הדילמות

1. קדימות עצמית - מה הדין כאשר ישנם שני אנשים הנמצאים במצב של סכנה, ואמצעי ההצלה שייך לאחד מהם, האם חובה עליו לחלוק או לתת את אמצעי ההצלה לחברו כדי להצילו?

2. כאשר יש אנשים הנמצאים במצב סכנה ואמצעי ההצלה שייך לגורם שלישי או לציבור - את מי להעדיף, האם להעניק את הטיפול לחולה שהטיפול בו עשוי לגרום להחלמתו, או לחולה שהטיפול יאריך את חייו לפרק זמן קצר, אך ככל הנראה לא יגרום להחלמתו?

ב. קדימות עצמית: אמצעי ההצלה שייך לו

כאשר ישנם אנשים הנמצאים במצב של סכנה, ואמצעי ההצלה שייך לאחד מהם, נפסקה ההלכה כדעת רבי עקיבא הסובר שהבעלים אינו מחוייב להציל את חברו

בבלי בבא מציעא (סב ע"א):

שניים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב.

דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו.

עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך, חייך קודמים לחיי חברך.

~ נפסקה הלכה כדעת רבי עקיבא¹ הסובר שהבעלים אינו מחוייב להציל את חברו, כאשר אמצעי ההצלה שייך לו -

קיצור פסקי הרא"ש (בבא מציעא פ"ה סימן ו):

שניים שמהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותים שניהם ימותו ולאחד יספיק עד שיגיע ליישוב - חייו קודמין ושתה ויחיה.

* ראו עוד: אנציקלופדיה הלכתית רפואית (ח"ו עמוד 607 והילך); אמונת עתיד (גיליון 128 עמוד 133-127).

¹ על השמטת הרמב"ם והשולחן ערוך דין זה, ראו: שו"ת בנין ציון (סימן קעה); שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן קמה) שלפי טעמו בהמשך הדברים, הרמב"ם פסק דין זה ביחס להלכות צדקה שאינו מחויב לתת לאחרים אם אין לו לעצמו. אולם, יש שהסתפקו בפסיקת ההלכה, ראו: שו"ת משפט כהן (סימן קמד אות טז): "ובעצם העניין מסופקני אי קיימא לן בפלוגתא דרבי עקיבא ובן פטורא כרבי עקיבא, משום ההלכה רבי עקיבא מחברו"; שו"ת בנין ציון (סימן קעה), בדעת הרמב"ם שלא פסק משום שלא הכריע במחלוקת רבי עקיבא ובן פטורא.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ביאור הטעם: לדעת הרב משה פיינשטיין הטעם הוא, שכאשר אדם צריך לאותו דבר לו זקוק חברו, הוא אינו מחוייב לתת לחברו ולהפסיד לעצמו דבר השייך לו עצמו -

שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן קמה):

ובא רבי עקיבא ולימד וחי אחיך עמך חיך קודמין לחיי חברך, פירוש שאין עליו חיוב צדקה כשצריך הוא עצמו להדבר כאותו צורך שצריך העני. וא"כ, כיון שהמים שלו לא עמדו אלא לעצמו כיון שגם הוא מהלך בדרך. ולכן, אף שכאן עושה מעשה במה ששותה ואינו מניח לחברו לשתות הוא כבלא מעשה מאחר שאינו מחוייב ליתן וא"כ רשאי לשתותם אף שיחסר לחברו וממילא ליכא כאן תרתי אלא חדא נגד חדא, ולכן מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי כסברת התוספות כשהוא בלא מעשה...

ובא רבי עקיבא וחידש דלא נאמר כלל מצוות צדקה כשצריך בעצמו, ואינו כמחוייב רק שאין בידו לקיים, כגון מצוות לולב וכדומה שאף כשאין לו ודאי הוא מחוייב רק שהוא אנוס מלקיים, אלא דאינו מחוייב כלל בצדקה אלא כשיש לו יותר ממה שצריך לעצמו לאותו הצורך...

ומסתבר דלרבי עקיבא יהיה אסור להשני לחטוף ולשתות, דכיון דרשאי שלא להניחו ליקח אף במעשה א"כ יכול לעכבו גם בדין גזל דאף נדחה מפני פיקוח נפש אבל הכא הא יהיה תרתי נפש וגזל נגד חדא.

« הסברה היא משום שקיתון המים שייך לו והוא בעלים עליו, 'וביד אחד מהן קיתון של מים'.

לפיכך, משום שהוא בעלים על אמצעי ההצלה וזקוק לו להצלתו הוא אינו חייב למסור את ההצלה לחברו הזקוק לה.²

« לאור זאת נראה, גם כאשר יש לאדם תרופה בבעלותו והוא זקוק לה וגם חברו זקוק לה, הוא אינו חייב לתת לחברו משום שהיא בבעלותו, כדעת רבי עקיבא.

• אדם בספק סכנה והוא בעלים על התרופה מול חברו שבוודאי סכנה

אם נמשיך בכיוון של הבעלות על התרופה, הרי גם אם הבעלים על התרופה נמצא בספק סכנה ואילו חברו הזקוק לה נמצא בוודאי סכנה, אין הוא מחוייב לתת לחברו -

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן כח אות ג):

חולה שהרופאים אומרים שנשקפת לו ספק סכנה לחייו ונתנו לו תרופה לזה והחולה הזה השיג בקושי התרופה הזאת, ונזדמן לפניו חולה שנשקפת בוודאי סכנה לחייו ונזקק ג"כ לזאת התרופה, והחולה שרק ספק סכנה לו מסתפק אם יש לו לתת התרופה שהשיג להחולה השני שנתון בסכנה ודאית - ולפי דברי הרדב"ז יוצא שלא רק שאינו מחוייב בכך אלא גם זאת שאין לו להחמיר בזה דחומרנו היא קלות ראש בחייו העצמיים, ודינא הוא דאפילו ספק חייו שלו קודמים לחיי חברו.

² לדעת הרב איסר יהודה אונטרמן, העניין נובע מכך שהאדם אינו בעלים לוותר על גופו שאינו ברשותו לעניין זה, ראו: **שבת מיהודה** (שער ראשון אות ח ס"ק ה): "ובנוגע לרבי עקיבא, נראה לי דדין חיך קודמין הוא דין מוחלט ולא רק זכות קדימה אלא שמחוייב להציל עצמו ואין לו רשות לוותר על חייו... ובשולחן ערוך הגר"ז (הלי נזקי גוף ונפש סעיף ד) אומר כי אין לאדם רשות על גופו כלל וכו'". אולם, יש שסברו שמותר לו לתת את המים לחברו ממידת חסידות, ראו: **שו"ת משפט כהן** (סימן קמד אות טו): "שאם רוצה לוותר על חיי שעה שלו, שהם פחות יקרים מחיי עולם, ולהציל חיי עולם של חברו, שהרי זה משובח".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שו"ת הרדב"ז (ח"ג סימן תרכז, אלף נב) :

שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חברך...

תשובה... ותו, דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו. הלכך, איני רואה טעם לדין זה אלא מידת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה, ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה.

« לדברי הרב ולדינברג, הסיבה של הרדב"ז שאין אדם מחוייב להכניס עצמו לספק סכנה בקציצת איבר שלו כדי להציל את חברו שהוא בוודאי סכנה, נובעת מכך ש'התרופה' להצלת חברו היא התרופה שלו עצמו וכקיתון של מים השיך לו -

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן כח אות ג) :

ומצאתי בספר **חקר הלכה** (להגאון רבי נפתלי הלוי לנדא ז"ל אבד"ק סטרעליסק)... שהעלה בכזאת גם מדעת עצמו, דאי הרפואה היא של בעל הספק אין רשאי לתתה לחברו כיון דהתורה אמרה חייך קודמין, א"כ הוה ליה כממית עצמו ומה חזית דדמא דחברך סומק טפי דלמא דמא דידך סומק טפי ופשיטא דאינו רשאי לתתה לחברו והוא ימות כיון דהתורה התירו ללקחה לעצמו וחברו ימות (בבא מציעא סב ע"א), שוב אינו רשאי להחמיר על דין תורה.

ג. אמצעי הצלה השייך לשניהם או לציבור: סדר קדימות

אנשים הנמצאים במצב סכנה והם באים לפנינו ואמצעי ההצלה שייך לגורם שלישי או לציבור - נשאלת השאלה את מי להעדיף, האם להעניק את הטיפול לחולה שהטיפול עשוי לגרום להחלמתו, או לחולה שהטיפול יאריך את חייו לפרק זמן קצר, אך ככל הנראה לא יגרום להחלמתו?
האם יש סדר קדימות בעניינים אלו?

שאלה זו רלוונטית ביותר באירוע רב-נפגעים, או בבית חולים כשיש מכונת הנשמה אחת ובאים לפנינו כמה חולים הזקוקים לה

• במשנה בהוריות מובא סדר קדימות מפורט, כאשר יש בו קדימות מגדרית, איש קודם לאישה להחיות, וקדימות מעמדית, כהן קודם ללוי -

משנה הוריות (פ"ג מ"ז-מ"ח) :

האיש קודם לאישה להחיות ולהשיב אבדה.

והאישה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי...

כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי, בזמן שכולן שווין.

אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• פירוט קדימות בעלי מעמד: בתוספתא יש מדרג מופרט של קדימות עפ"י התפקיד השלטוני -

תוספתא (הוריות פ"ג ה"ח):

המלך קודם לכהן גדול... משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים... ומשוח מלחמה קודם לסגן.

ד. הקדמת איש לאישה

1. מחלוקת הראשונים: קדימות להצלת נפשות / פרנסה

לעומת דברי המשנה הנ"ל בה יש קדימות של האיש לאישה, מבואר בגמרא בכתובות שיש קדימות של האישה לאיש.

כדי לענות על סתירה זו, הבחינו הראשונים בין דברי המשנה לדברי הגמרא בשאלה באיזה סוג של הצלה עוסקת המשנה האם מדובר על קדימות בהצלת נפשות או קדימות לפרנסה?

בבלי כתובות (סז ע"א):

יתום ויתומה שבאו להתפרנס, מפרנסין את היתומה ואחר כך מפרנסין את היתום, מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים, ואין אישה דרכה לחזור.

• **דעת התוספות: קדימות איש להצלת נפשות**

לדברי התוספות ההבחנה היא פשוטה, שכן בהוריות מדובר על קדימות בהצלת נפשות, בה קודם האיש לאישה, ואילו בכתובות מדובר על ענייני פרנסה וסיוע כלכלי, בהם קודמת האישה לאיש משום שאין דרכה לחזור על הפתחים ולבקש סיוע כלכלי³

תוספות (נזיר מז ע"ב ד"ה והתניא): "דבהוריות מתניא לענין להחיותו לפקח עליו את הגל".

בית יוסף (יו"ד סימן רנא אות ח ד"ה ומ"ש ומקדימין):

והא דתנן בסוף הוריות האיש קודם לאישה להחיות ולהשיב אבדה, והאישה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי - צריך לומר, דלהחיות היינו להצילם אם הם טובעים בנהר וכיוצא, אבל אכילה לאו בכלל להחיות הוא אלא דינה כדין הכסות, ותנא כסות והוא-הדין לאכילה דחד טעמא הוא.

~ לדברי הרמב"ם, הסיבה להקדים את הצלת האיש על-פני הצלתה של האישה נובעת מכך שגופו של האיש מקודש יותר מהאישה מכוח קיומו יותר מצוות ממנה -

רמב"ם (פיהמ"ש הוריות פ"ג מ"ז):

כבר ידעת שהמצוות כולן מחויבות לזכרים, ולנקיבות מקצתן... והרי הוא מקודש ממנה, ולפיכך קודם להחיות⁴.

³ כ"כ: ש"ך (יו"ד סימן רנח ס"ק יא); מצפה איתן (כתובות סז ע"א ד"ה רש"י) בשם באר שבע; מלאכת שלמה (הוריות פ"ג מ"ז ד"ה להחיות); תוספות יום טוב (שם ד"ה האיש); תפארת ישראל (שם יכין אות כז).

⁴ כ"כ: רע"ב (הוריות פ"ג מ"ז ד"ה האיש); תפארת ישראל (שם יכין אות כח); הון עשיר (שם): "ולגלות לנו התנא טעם זה, שנאו מיד אחר כל המקודש וכו' קודם כהן קודם ללוי וכו'"; ט"ז (יו"ד סימן רנב ס"ק ו).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• דעת הרשב"א: קדימות איש לפרנסה

המכנה המשותף בין המשנה לגמרא הוא ששני המקורות הללו עוסקים בפרנסה ולא בהצלת נפשות. כלומר, המילה 'להחיותו' במשנה בהוריות אינה מתייחסת להצלת נפשות אלא הכוונה בה היא על פרנסת מזונות שיש להקדים את האיש לאישה.

לעומת זאת, הגמרא בכתובות עוסקת בפרנסת כסות, אז יש להקדים את האישה לאיש⁵

רשב"א (כתובות סז ע"א ד"ה יתום):

יתום ויתומה שבאו להתפרנס - פירוש, פרנסת כסות, מפרנסין את היתומה ואח"כ מפרנסין את היתום, וכדתנן בהוריות האישה קודמת לכסותה ולפדותה. אבל במזונות מפרנסין את היתום ואח"כ מפרנסין את היתומה, וכדתנן התם האיש קודם להחיותו דכתיב וחי אחיך עמך אחיך קודם לאחותך.

« לאור דברי הרשב"א הללו, אין כל ראייה שיש קדימות בהצלת נפשות, שכן המשנה אינה עוסקת בקדימות להצלת נפשות אלא היא עוסקת בקדימות לענייני פרנסה.

2. פסיקת ההלכה: מחלוקת הפוסקים

הרמב"ם והשולחן ערוך⁶ לא הביאו דין זה של קדימות בהצלת נפשות בהבחנה בין איש לאישה. אך הרמ"א הביא הבחנה זו להלכה⁷

רמ"א (יו"ד הלכות צדקה סימן רנב סעיף ח):

ואם שניהם רוצים לטבוע בנהר, הצלת האיש קודם. (בית יוסף, וכן משמע סוף הוריות).

ט"ז (שם ס"ק ו):

ונלמד ממשנה סוף הוריות האיש קודם לאישה להחיותו, ממילא לכל סכנה של מיתה.

~ לדברי הרב אליעזר יהודה ולדינברג, דעת הרמ"א מבוססת על הבנת התוספות, שכוונת המשנה בהוריות שיש להקדים את האיש לאישה 'להחיותו', היינו קדימות להצלת נפשות, ולכן פסק 'הצלת האיש קודמת'. אולם, הרמב"ם והשולחן ערוך צידדו בהבחנת הרשב"א שלא מדובר על קדימות בהצלת נפשות -

שו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן א אות ה):

אפשר לצעוד הלאה ולומר כי גם הרמב"ם פירש נמי כזכור, שהמכוון במשנה דהוריות הוא לא על פיקוח נפש ממש כי אם בלהחיות למזונות, ולבוא ע"י כך לתרץ על זה שהשמיט הרמב"ם בהלכותיו קטע זה של האיש

⁵ כ"כ: **חידושי הר"ן** (כתובות סז ע"א ד"ה גמרא יתום); **פסקי רי"ד** (שם ד"ה ת"ר יתום); **הפלאה** (שם ד"ה בגמרא ת"ר); **מאירי** (הוריות יב ע"ב ד"ה המשנה השלישית).

⁶ אכן תמוה ביותר, שכן **הבית יוסף** (יו"ד סימן רנא אות ח) הביא הבחנה זו כדעת התוספות, ולא שיקע דברים אלו בהלכותיו בשולחן ערוך.

⁷ לביאור שונה בכוונת הרמ"א, ראו: **שו"ת ציץ אליעזר** (חלק יח סימן א אות ג).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

קודם לאישה להחיות. ולא רק זה, אלא פסק לפי זה בקשר לזה להיפך מהכתוב במשנה, דכן הרי פוסק (פ"ח מהל' מתנות עניים הט"ו) דהאישה קודמת לאיש להאכיל ולכסות וכו', והוא זה. דיש לומר דהרמב"ם דחה בזה סוגיה זאת בהוריות מפני סוגיה אחרת בכתובות (סז ע"א), דכן איתא בברייתא שם יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסין את היתומה ואח"כ מפרנסין את היתום מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים ואין אישה דרכה לחזור... והכריע לפסוק כסוגיה בכתובות.

~ בטעם הדבר כתב הרב נתן גשטטר, שבענין הצלת נפשות אין להבחין בין איש לאישה, שכן מקורות הלימוד אינם מבחינים זאת. אך בענייני פרנסה יש להבחין משיקולים שונים, כגון שאין דרכה של אישה לחזור על הפתחים -

שו"ת להורות נתן (חלק יב סימן פ אות ו) :

ובאמת כן משמע פשוט דברי הרמב"ם, דבהלכות רוצח (פ"א הי"ד) אשר שם כתב דהרואה חברו טובע בים או לסטים באים עליו ויכול להצילו בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל עובר על לאו דלא תעמוד על דם רעך... ולא כתב שום חילוק בין איש לאשה, ולא כתב שם דין קדימה כלל, ומשמע דהיכא דאיכא סכנת מיתה מיד, אין חילוק בין איש לאשה, דבתרוייהו נאמר הלאו דלא תעמוד על דם ריעך. ורק ברמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ח הט"ו) אשר שם מדובר במצוות פדיון שבויים ולהאכיל לעניים, שם כתב הרמב"ם דהאישה קודמת לאיש להאכיל ולכסות ולהוציא מבית השבי מפני שהאיש דרכו לחזור ואין האישה דרכו לחזור, ושם (הי"ז) כתב היו לפנינו עניים הרבה או שבויים הרבה ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולם, מקדימים את הכהן ללוי וכל הגדול בחכמה קודם את חברו עיין שם. ומשמע דרק בהלכות מתנות עניים אשר שם מדובר מדין צדקה, כגון להאכיל ולכסות, שם איכא דין קדימה, אבל בהלכות רוצח אשר שם מדובר בסכנת מיתה ממש אין חילוק בין איש לאישה או שאר דיני קדימה. ואף על גב דהרמב"ם כתב (הל' מתנות עניים פ"ט הי"י) דגם בפדיון שבויים איכא לאו דלא תעמוד על דם רעך ועוד לאוין ועשין... מכל-מקום אין שם סכנת מיתה ודאית, וכמה שבויים ניצולים, אלא שהם בסכנת נפשות וכמו שכתב הרמב"ם שם, ועל כן איכא בזה דין קדימה. אבל בטובע בנהר או ליסטים באין עליו או חיה רעה באה עליו, דבזה איכא סכנת מיתה ודאית, ליכא דין קדימה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ה. קדימות תלמיד חכם: צורך חיוני לאומה

~ תוספתא (הוריות פ"ג ה"ח):

חכם קודם למלך - מת חכם, אין לנו כיוצא בו. מת מלך, כל ישראל ראויין למלכות.

~ הרמב"ם נותן עדיפות למי שיש לו יותר חכמה משום התועלת שלו לאומה,⁸ כדברי התוספתא שנימקה את קדימות הצלת תלמיד חכם 'מת חכם אין לנו כיוצא בו' -

רמב"ם (פיהמ"ש הוריות פ"ג מ"ח):

וזה שטעם קדימת חכם למלך אינו אלא באמונה בלבד, לפי שהחכם תועלתו לאומה גדולה מאד, אבל במעשה אין להקדים על כבוד המלך שום דבר ואע"פ שהוא עם-הארץ שנאמר שום תשים עליך מלך... כשכהן גדול מעט בחכמה והממזר יותר גדול בחכמה, שהממזר באשר הוא גדול ממנו בחכמה קודם לכהן גדול עם הארץ, לפי שנאמר יקרה היא מפנינים יקרה היא מכהן גדול שמשמש לפני ולפנים.

לאור דברי הרמב"ם הללו, הסביר הנצי"ב את המעשה המופיע בנביא אודות המפגש של שאול עם האנשים הנושאים אוכל ומשקה בידיהם, שהוא יכול ליטול מהם כפי שציווה שמואל הנביא, למרות שהייתה זו סעודה שאינה מספיקה לבעליה, משום ששאול הוא מלך הקודם לכל אדם -

מרומי שדה (הוריות יג ע"א ד"ה חכם קודם):

כתב הרמב"ם בפירושו המשניות... ונראה דלהכי כתיב באותות אשר נתן שמואל הנביא לשאול בתחילת המלוכה, אשר יפגוש בשלושה אנשים נושאים שלושה גדיים ושלושת ככרות לחם ונבלי יין, ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם.⁹ דאנשים הללו הלכו להקריב הגדיים הללו לקורבן, והכיכרות הללו היו לסעודותיהן, והיה סעודה שאינה מספקת והיה אסור לקבל. אבל שאול באשר עומד למלוך הרי חיוו קודם לכל אדם. והאנשים הללו שהלכו להקריב נדבות היו תלמידי חכמים.

1. יישום הקדימות למעשה

כפי שראינו, ביחס להקדמת האיש לאישה בהצלת נפשות, נחלקו הפוסקים (רמב"ם-שולחן ערוך, הרמ"א) האם יש להקדים את האיש לאישה או שאין דיני הקדמה בניהם.

עתה עלינו לשאול הלכה למעשה, האם יש לנקוט את סדרי העדיפות של המשנה וכאשר באים לפנינו חולים, או שבאים לטפל באירוע רב-נפגעים, האם יש להקדים את האיש לאישה, את התלמיד חכם לאדם פשוט? יש פוסקים הסוברים שיש ליישם הלכה למעשה את דברי המשנה בהקדמת טיפול רפואי

⁸ השו" : גיטין (נו ע"ב) : "תן לי יבנה וחכמיה, וששילתא דרבן גמליאל, ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק"; **ספר חסידים** (סימן תרצח) : "שניים שיושבים וביקשו אויבים להרוג אחד מהם, אם אחד תלמיד חכם והשני הדיוט, מצווה להדיוט לומר הרגוני ולא חבירי, כרבי ראובן בן איצטרובלי שביקש שיהרגוהו ולא לרבי עקיבא כי רבים היו צריכים לרבי עקיבא". ביחס לכך ראו : **שו"ת יד אליהו** (לובלין, סימן מג) : "אם המציל אינו תלמיד חכם כמו הניצל, אז נלע"ד דמותר להכניס עצמו, אבל אינו מחויב אם לא ממידת חסידות אם ירצה". על העדפת תלמיד חכם בפדיון שבויים, ראו מה שיתבאר להלן בשיעור יב : פדיון שבויים (ג 2) אודות פדיונו של תלמיד חכם ביותר מכדי דמיו. על הגדרה זו של תלמיד חכם ביחס לתפילה, ראו : **מגן אברהם** (סימן קיט ס"ק ד) שאמנם אין להאריך בתפילת שמונה-עשרה לצורך יחיד (שולחן ערוך, או"ח סימן קיט סעיף ב), מכל-מקום : "ובליקוטי מהרי"ל איתא, כשחלה מהרי"ל גזרו הציבור תענית ואמרו סליחות. משמע דציבור לצורך יחיד שרי. ויש לומר, דשאני מהרי"ל כיון דרבים צריכים לתורתו כרבים דמי".

⁹ **שמואל** (א, ג, ד-ט) : "ומצאוהו שם שלשה אנשים עלים אל האלהים בית אל אָחַד נִשָּׂא שְׁלֶשֶׁה נְדָיִים וְאָחַד נִשָּׂא שְׁלֶשֶׁת פְּכוֹרוֹת לָחֶם וְאָחַד נִשָּׂא גֶבֶל יָנִי וְשָׂאָלוּ לָדָּ לְשָׁלוֹם וְנָתְנוּ לָדָּ שְׁתֵּי לָחֶם וְלָקַחְתָּ מִיָּדָם".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ הקדמת בן לבת¹⁰

הרב יעקב עמדין נשאל בעניין שני אחים שנשבו, בן ובת, והוריהם יכולים לפדות רק אחד מהם, את מי לפדות, את הבן או את הבת? התשובה לדעתו היא, שיש להקדים את הבן לבת -

שו"ת שאילת יעבץ (ח"א סימן סח):

הרי שהעכו"ם אלם נושה בא לקחת שני ילדים מישראל ולהעבירם על דת, ויש סיפוק בידינו לפדות אחד מהם בסך ממון אשר יושת עליו, מעתה היאך יש לעשות בזה שהאחד זכר והאחת נקבה, מי קודם, די ש לחוש יותר לנקבה שלא תטמע בין הגויים, כיון שזרעה כשר, ויש לו דין ישראל לכל דבר.

והשבתי, שאיני יודע מקום הספק, דהא מתניתין היא סוף הוריות האיש קודם לאשה להחיות לפי שקדושתו מרובה, וכל-שכן לענין העברה על דת, שהצלתו קודמת, כי המחטיא לאדם גדול מההורגו וגם מאחר שישנו מרובה במצוות יותר מאישה, ויוכרח לעבור ביתר הרבה מאד ממה שהאישה חייבת, על כן ודאי הדין נותן שהזכר קודם גם לפדיון זה להחיות נשמתו.

ואי משום זרעה, לא איכפת לך דבתר דידה אזלינן. ועוד מי יכריחנה שתנשא ותוליד, ותו אפילו אונסין אותה, הא נמי תנן, בזמן ששניהן עומדין לקלקלה, האיש קודם לאישה, הא בהדיא דעל כרחך לא חיישינן כלל להך סברא ודו"ק, ופשוט עוד, שאפילו יכריחוה לינשא לנכרי מאן יימר דתלד, דילמא תפיל או תעשה עוברה סנדל...

ועוד כי נמי תנשא לגוי ותלד מאי הוי, הבנים בניה הם ישראלים כשרים. והולידה בנים לשמיים. ואם לפי שעה אנוסים הם לעבור על דת רחמנא פטרינהו. ויש להם תקוה להימלט פעם ע"י אמם או ע"י עצמם ולא בטל סברם ולא אבד סכויים.

משא"כ בזכר ישראל המעמיד תולדות לגויים דגרעי בוודאי. שהם עכו"ם גמורים. דאע"ג דלאו בניו נינהו. לא יהא אלא גורם להוליד בן גוי... פשיטא מגרע גרע, משום הכי ודאי איפכא מסתברא. ואף על גב דלהוציא מבית השביה אישה קודמת, היינו בגדול וידוע שלא יעבירוהו על דת. ובשאינו לחוש שיטמע הזכר בין הנכרים.

~ הקדמת חולים לפי סדר קדימות המשנה הוריות

הרב איסר יהודה אונטרמן (גדרי פיקוח נפש, בצומת התורה והמדינה, ח"ג עמוד 320):

כשאין סממני הרפואה מספיקים ויש כאן חשש סכנה וצריכים לבחור חולים על פי זכות קדימה, יקדים לפי חשיבותם העצמית, כמפורש במשנה בהוריות, ולא יתחשבו בקרבת המשפחה או בידידות.

הרב משה הרשלר (חיובי הצלה בהולים ומסוכנים, הלכה ורפואה ח"ב, עמוד מ-מא):

לדינא, אם יש בבית החולים רק מתקן אחד, ויש כמה חולים הנצרכים וכולם בדרג מחלה וסיכון אחיד, יש להעדיף את סדר העדיפויות שבמשנה.

¹⁰ מסופר על הרב ישעיה ברדקי זצ"ל שהיה ראש הקהילה האשכנזית בירושלים וממייסדי הישוב הישן בירושלים, בעת אשר הפליג בספינה לעלות לארץ ישראל יחד עם בנו ובתו הקטנים. כשהגיעו לא רחוק מחופה של ארץ ישראל, נשברה הספינה וקפצו לים לשחות עד החוף. האב לקח עמו את בנו ובתו ושחה יחד עמם להינצל ולהגיע לחוף. ובתוך כדי שחייתו ביים הרגיש הרב ברדקי שכוחותיו אוזלים ואם ימשך לשאת את שניהם עליו יטבעו כולם במים אדירים. בשעה קשה זו התבונן ובירר לעצמו את ההלכה מי עדיף, ומי מהם הוא מחוייב להפקיר בעבור השני, והחליט שהצלת הבן קודמת להצלת הבת, כמבואר בפוסקים. בטרם עשה מעשה לעזוב את בתו הטובעת, אמר לה האב בלב נשבר ובחרדה, 'הנה ביררתי את ההלכה ומאחר שאם אשא את שניכם עלי נטבע כולנו, הנני מוכרח לעזוב אותך לנפשך'. כששמעה הבת את דברי אביה, החלה לזעוק 'אבא אין לי על מי להישען כי אם עליך, האם תעזבני לגלי היים'. האב, כששמע את דברי בתו נחרד מאוד ונזדעזע וצעק בכל ליבו לה' והרגיש שנתחזק בבטחונו שמן השמיים יסייעוהו. מיד הוא קיבל כוחות חדשים והמשיך לשחות עם שניהם עד החוף וניצלו כולם.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ הקדמת שומר תורה ומצוות

שו"ת שבט הלוי (ח"י סימן קסא אות א):

בדיני נפשות בעניין דיני קדימה בהצלת נפשות, הקדמת איש לאישה... יש הכרעה במצב כזה מכוח קדימת מעלת הניצל.

ממילא אין רחוק לומר דהוא-הדין נמי לעניין שומר תורה ועוזב תורה ששומר התורה קודם, אף על פי שעלינו לפקח פיקוח נפש את כולם.

~ הקדמת תלמידי ישיבה ורבנים בשואה¹¹

בשנות השואה, השיגו ראשי הועד להצלה זרח ורהפטיג אישורי כניסה זמניים ליפן. המטרה הייתה להעביר כמה שיותר יהודים מהשואה באירופה לסיין. השאלה בה עסק ועד ההצלה הייתה מהו סדר הקדימות, שכן לא ניתן היה להעביר את כולם אלא היה צורך במתן סדר קדימות. **הרב אהרון קוטלר** הורה להם, כי הרשימה תורכב לפי ההוראות במסכת הוריות, כלומר על-פי דיני קדימה בהצלה.¹² בכך, המטרה של הועד הייתה להקדים תלמידי חכמים בכדי לשקם את עולם התורה ובכך הביאו להצלתם של כ-600 רבנים.

¹¹ על הצלת אדמו"רים בשואה, ראו: **בסתר רעם** (עמוד 130-55); בהתמקדות בהברחת-הצלת האדמו"ר מבעלו, ראו סקירה ומאמרים: <http://www.daat.ac.il/daat/hungary/pirkey/12.htm>. בתקופת מגיפת 'הקורונה' התפרסם ששני אדמו"רים זכו לטיפול מיוחד של צוותי בית-חולים בביתם האישי שהפך לחדר טיפול נמרץ. היו כאלו שערערו על המעמד המיוחד לו זכו אנשים אלו <https://13news.co.il/item/news/domestic/health/tzanz-hassidism-1140586> - האדמו"ר מצאנז ¹² **בסתר רעם** (עמוד 184).